

Posudek oponenta habilitační práce

Masarykova univerzita	
Fakulta	Pedagogická
Obor řízení	Pedagogika
Uchazeč	<i>PhDr. Martin LACHOUT, Ph.D.</i>
Pracoviště uchazeče	katedra germanistiky Filozofické fakulty UJEP v Ústí nad Labem
Habilitační práce (název)	<i>Uplatňování komunikačních strategií při učení se cizím jazykům</i>
Oponent	doc. PaedDr. Hana Andrášová, Ph.D.
Pracoviště oponenta	katedra germanistiky Pedagogické fakulty JČU v Č. Budějovicích

Text posudku (rozsah v rámci předepsané osnovy dle zvážení oponenta)

a. Aktuálnost námětu

Předložená habilitační práce je věnována problematice uplatňování komunikačních strategií při učení se cizím jazykům a nabízí tak hlubší vhled do podstaty jednoho fenoménu majícího významný vliv na proces učení se cizím jazykům a jeho kvalitu. Komunikační strategie nejsou ve veřejném životě žádným novým pojmem. Jsou klíčové při politických vyjednáváních, obchodních transakcích, marketingových školeních, v reklamě apod. Didaktika cizích jazyků se k tomuto fenoménu poprvé obrátila až v 70. letech 20. stol. a intenzivní zájem bylo možno zaznamenat až na přelomu 20. a 21. století v souvislosti s bádáním zaměřeným na učební strategie jako nezbytném předpokladu pro úspěšné celoživotní učení. Zatímco empiricky založenému zkoumání učebních strategií byla ve světě i u nás už věnována značná pozornost (za zmínku stojí např. výzkumy Oxfordové, Rampillonové, Bimmela, Lojové, Janíkové, Vlčkové ad.), výzkumně ukotvené bádání na poli komunikačních strategií ve výuce cizích jazyků se téměř nevyskytuje. Důvodů pro absenci výzkumu je pravděpodobně více. Může to být doposud nejednotné terminologické ukotvení pojmu, obtížnost volby výzkumného designu i časová náročnost realizace výzkumu a jeho vyhodnocení i podcenění významu komunikačních strategií ve výuce obecně. Martin Lachout se ve své práci pokusil všechny tyto překážky překonat a vedle poměrně vyčerpávajícího teoretického ukotvení předložil též zajímavý a v mnohém inovativní výzkum, který má ambice otevřít vědeckou diskusi o významu komunikačních strategií pro proces učení se cizím jazykům. Téma habilitační práce lze bezesporu označit za aktuální a potřebné.

b. Přístup k řešení

Předloženou práci lze považovat za práci, která má syntetický charakter a postihuje všechny relevantní souvislosti řešení dané problematiky. Autor ji člení do 14 kapitol, z nichž pět je věnováno teoretickému uchopení tématu a devět částí výzkumné. Celá práce je vystavěna logicky. Habilitant na začátku každé kapitoly stručně vymezuje základní terminologii. Analyzuje a definuje pojmy jako např. kompetence, jazyková kompetence, strategická kompetence a kompetence komunikační. Postupuje od řešení otázek velmi obecného charakteru, např. dichotomie pojmů langue a parol v pojetí Saussurově či Chomského dichotomie kompetence a performance, přes výklad podstaty kompetence komunikační a charakteristiku vzájemných souvislostí lingvistických i

didaktických při přechodu ke komunikačně zaměřené výuce cizích jazyků až po prezentaci rozsáhlé problematiky učebních strategií. Každá z oněch pěti teoretických kapitol by se mohla stát základem samostatné habilitační nebo alespoň doktorské práce. Habilitant se mnohdy musel vypořádat s mnoha různými přístupy k jedné a téže věci. Třetí, čtvrtá a pátá kapitola jsou tak vnitřně dále členěny na podkapitoly věnované poměrně detailním popisům modelů komunikační kompetence, klasifikací učebních strategií a přístupů ke strategiím komunikačním podle jednotlivých vybraných autorů. Ačkoli se autor práce vždy v závěru kapitoly snažil o porovnání jednotlivých pojetí (viz např. zajímavá grafická shrnutí ve formě tabulek) a o prezentaci postoje vlastního, je jeho snaha o maximální množství poskytnutých informací a o maximální explicitnost až na škodu věci. Podkapitola 4.2 zabývající se mluveným projevem jako jednou z řečových dovedností je trochu nepatřičně zařazena pod problematiku strategické kompetence. Vzhledem k tomu, že se jedná o klíčové téma habilitační práce, na něž následně navazuje část výzkumná, bylo by vhodnější vyčlenit otázkám vztahujícím se k řečové produkci samostatnou kapitolu.

Velmi oceňuji snahu autora o důsledné propojování části teoretické a výzkumné. Předpokladem úspěšné realizace plánovaného výzkumu byla zejména pozornost věnovaná vymezení celého spektra dílčích komunikačních strategií. Jejich inventář sestavený na základě klasifikace Dörnyeiho a Scottové autor mírně modifikoval a účelně využil při posuzování komunikačních strategií použitých jednotlivými probandy v jejich promluvách.

c. Použitá metodologie

Výzkumným cílem práce bylo prozkoumat používání komunikačních strategií, jejich frekvenci a rozmanitost při volném mluveném projevu u studentů dvou různých studijních programů na dvou vysokých školách. Výzkumné otázky a celkový kontext výzkumu si vyžádaly kombinaci kvantitativních a kvalitativních metod. Vedle použití metody narativního rozhovoru, který sloužil zejména ke shromáždění co největšího množství výzkumně relevantních informací o probandech, pořídil Martin Lachout videonahrávky jejich mluveného projevu, v němž studenti popisovali shlédnutý, asi sedmiminutový animovaný film. Jejich projev následně transkriboval a jednotlivým částem promluv přiřadil odpovídající komunikační strategie, jež před tím velmi detailně popsal a systematizoval v části teoretické. K vyhodnocování sesbíraných dat byly použity statistické metody v programovacím prostředí R a přístup interpretativní. V interpretaci se habilitant zaměřil zejména na porovnání výsledků obou sledovaných skupin, méně často se ale vyjádřil k samotné volbě komunikační strategie. Např. u parafrází by bylo velmi zajímavé dozvědět se, v jakých konkrétních případech studenti parafráze volili, jakými jazykovými prostředky je vyjadřovali, zda zvolené parafráze korespondovaly se shlédnutým dějem a zda ho vyjadřovaly adekvátně. Podobná výtka se týká i některých dalších komunikačních strategií, např. apoziopeze, nahrazení sdělení, aproximace, užití slov, která se hodí ke všem účelům, neologismů, doslovného převodu ad. Je škoda, že autor u jednotlivých strategií neuvádí žádné konkrétní příklady, které by použití strategií ještě více ozřejmily. Je patrné, že se habilitant s plným nasazením soustředil hlavně na zodpovězení vytčených výzkumných otázek a na potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz. Vzhledem k tomu, že nerealizoval předvýzkum, byl nucen v průběhu výzkumu měnit formulace některých hypotéz.

d. Kvalita a správnost dosažených výsledků

Práce představuje komplexní a ucelený vhled do problematiky komunikačních strategií a jejich uplatňování při mluveném projevu jedinců, kteří cizí jazyk ovládají na úrovni B2 podle Společného evropského rámce pro jazyky. K silným stránkám práce patří např.

- logická výstavba práce;
- důsledné směřování k vysvětlení podstaty vybraných pojmů a jevů;
- propojení teoretické a výzkumné části práce;
- snaha o kompaktní uchopení zatím méně probádaných jevů a souvislostí, např. na poli vymezení komunikačních strategií;
- inovativní přístup ke statistickému vyhodnocení výsledků výzkumu;
- pečlivost, se kterou byly pořízeny všechny transkripce mluvených projevů;
- důslednost a jednotný přístup při přiřazování komunikačních strategií k promluvám probandů;
- pečlivě zpracovaný seznam použité literatury.

Hlavní přínos práce spatřuji ve volbě tématu a v metodologickém řešení výzkumu. Mluvenému projevu obecně je, i přes jeho důležitost, v empirických šetřeních věnována paradoxně velmi malá pozornost. Vytvořený soubor nahrávek a jejich transkripce je ojedinělým zdrojem informací o tom, co je pro mluvený projev, jeho výstavbu a realizaci na úrovni B2 charakteristické. Byla by velká škoda, kdyby habilitant s tímto materiálem nepracoval i nadále a nevyužil ho k realizaci dalších výzkumných záměrů.

Téma habilitační práce je na první pohled velmi komplikované a nese s sebou některé diskutabilní otázky, které si dovoluji předložit k úvaze.

- Oxfordová hovoří ve své základní klasifikaci strategií o strategiích kompenzačních, strategie komunikační chápe úžeji, autor této práce na str. 87 zmiňuje, že kompenzační strategie „v terminologii Oxfordové“ označuje termínem komunikační strategie. Z této formulace lze vydedukovat jakousi terminologickou svévoli. Vztah mezi kompenzačními a komunikačními strategiemi není vysvětlen dostatečně.
- Jakkoli jsou komunikační strategie popsány velmi komplexně, může po přečtení práce vzniknout dojem, že k jejich uplatňování dochází jen při mluvení. Ostatní řečové dovednosti zůstávají v této práci nereflktovány, ačkoli ve třetí hypotéze svého výzkumu autor deklaruje, že by rád zjistil, zda umí čeští mluvčí efektivně aplikovat komunikační strategie při překonání nedostatků vzniklých v procesu cizojazyčné komunikace, dle mého soudu tedy též při poslechu a čtení s porozuměním a při psaném projevu.
- Na str. 39 je odkazováno na pojednání o vzniku komunikační metody uvedené v kapitole předchozí a zároveň deklarováno, že bude následovat pojednání o motivech, které této metodě daly vzniknout. V předchozí kapitole ale zmínka o komunikační metodě chybí. Předpokládám, že se jedná o formulační neobratnost.
- Cílem výzkumu bylo „detekovat a deskribovat, jaké komunikační strategie uplatňují čeští mluvčí/studenti VŠ při komunikaci v cizím jazyce, konkrétně v jazyce německém“ (str. 10). V rámci tohoto cíle se autor práce také ptá, zda byl nácviku komunikačních strategií věnován dostatek pozornosti ve výuce němčiny (např. v hypotéze 3 a 7). Hledání odpovědi na tuto otázku je podle mne metodologicky velmi nesnadné. Nelze předpokládat, že by si žák základní či střední školy uvědomoval, jaké strategie si ve výuce osvojil a jak při tom postupoval. Martin Lachout zúžil řešení této problematiky na otázky, zda studentům vyučující někdy vysvětloval, jakými způsoby by mohli překonat své nedostatky, zda se studenti ve výuce někdy setkali s nácvikem tlumočení a s nácvikem tzv. volného překladu z češtiny do němčiny. Vzhledem

k tomu, že tlumočení a volný překlad nejsou cílem cizojazyčné výuky a nejsou ukotveny v RVP, považují tyto otázky za zavádějící.

- Zjištění habilitanta, že s narůstající frekvencí nácviku komunikačních strategií paradoxně klesá frekvence jejich použití (srov. str. 273), nutně vyvolává pochybnosti, zda jsou komunikační strategie vůbec naučitelné a zprostředkovatelné. K těmto otázkám se ale autor práce vyjadřuje pouze hypoteticky, výzkumné ověření domněnek v práci chybí.
- V páté hypotéze výzkumu chtěl habilitant potvrdit či vyvrátit, zda studenti, kteří byli někdy vyučováni též rodilým mluvčím, používají komunikační strategie přirozeněji než ostatní. Dle mého soudu je rozdíl mezi přirozeným a nepřirozeným používáním komunikačních strategií těžko uchopitelný a vyjádřitelný. V tomto případě by se jistě stačilo ptát jen na frekvenci používání daných strategií.
- Na str. 171 je konstatováno, že byla zaznamenána i nestandardní délka konsonantů, následná transkripce ale tuto skutečnost nevyjadřuje (např. u::nd, ja: atd.).
- V souhrnném stanovisku k aplikacím komunikačních strategií autor uvádí, že studenti nejčastěji používali strategie přímé, nekooperativní. Je otázkou, zda mohli tito studenti uplatňovat strategie kooperativní, když byl od nich očekáván monolog popisující průběh děje filmu.

e. Původnost dosažených výsledků

V teoretické části práce vychází Martin Lachout z dostupné odborné literatury. Dosud publikované poznatky však nově třídí, usouvztažňuje a doplňuje o vlastní názory a postoje. Jeho výzkumný design je originální, dosažené výsledky lze bezesporu považovat za původní.

f. Uplatnitelnost výsledků pro rozvoj oboru a další bádání

S dynamickým rozvojem didaktiky cizích jazyků narůstá potřeba koncepčně promyšleného a propracovaného výzkumu v oblasti procesů učení a vyučování cizím jazykům a těsnějšího propojování jejího výzkumu s vývojem a výzkumem referenčních disciplín, zejména pak disciplín pedagogických a lingvistických a věd úzce příbuzných. Uktovující a explikační prezentace teoretických východisek dává dobrý základ pro lepší porozumění celé zkoumané problematice a umožňuje rychlejší vhléd do řady interdisciplinárně orientovaných souvislostí. Na tomto poli využil Martin Lachout svých znalostí v oblasti psycholingvistiky a neurolingvistiky a nastínil řadu dalších možností k jejich propojení s výzkumem didaktickým. Předloženou habilitační práci lze vnímat jako cenný příspěvek k dalšímu rozvoji teorie didaktiky cizích jazyků i jejího výzkumu.

g. Uplatnitelnost výsledků v praxi

S ohledem na uplatnitelnost výsledků výzkumu v praxi považujeme vedle zajímavých závěrů, k nimž habilitant dospěl ve svém výzkumu, za zvláště přínosné kapitoly závěrečné, v nichž shrnuje výsledky svého bádání a předkládá didakticko-metodická doporučení pro praxi. Ta korespondují se současným stavem poznání, rezonují s mezinárodním kontextem a odrážejí dlouholeté pedagogické zkušenosti autora práce.

h. Formální úprava a jazyková úroveň práce

Formálně nelze práci téměř nic vytknout. Její layout má vysokou grafickou úroveň. V některých pasážích práce se ale vyskytují jazykové chyby, nejčastěji překlepy a chyby interpunkční (např. na str. 13, 15, 20, 58, 89, 92, 95, 148, 227, 282, 284, 287 ad.). Vzhledem k charakteru této práce nepovažují dané chyby za zcela závažné, neboť se nedotýkají roviny kompetenční a na první pohled je patrné, že vznikly z nepozornosti (např. o této doby, současným, můžeme nalézáme, s souvisloti, nepřijmné, nedosattku apod.). Jazyk práce je vědecký, stylově čistý.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta) ...

Pro odbornou rozpravu předkládám následující dotazy:

1. Komunikační strategie jsou v celé práci chápány jako strategie nadřazené strategiím kompenzačním. V odborné literatuře je vztah těchto dvou fenoménů nahlížen přesně obráceně. Jaký teoretický konstrukt vedl autora ke změně pojetí prezentovaného v předložené práci?
2. Na str. 161 se uvádí, že autor dbal na dodržení co nejvyšší možné míry objektivity, reliability a validity. Bylo by možné rozvést, jakými konkrétními nástroji a opatřeními toho bylo dosaženo?
3. Komunikační strategie jsou v celé práci redukovány pouze na proces rozvoje mluvení. Lze uplatňovat tyto strategie též při nácviu dalších řečových dovedností (poslechu a čtení s porozuměním a psaní)?
4. Celý výzkum byl realizován na skupině probandů, která ovládala německý jazyk na úrovni B2 podle SERR. Na tuto jazykovou úroveň se ale běžná populace žáků českých základních a středních škol v německém jazyce vůbec nedostane. Lze předpokládat, že použití komunikačních strategií na nižších jazykových úrovních je srovnatelné s výsledky tohoto výzkumu? Jaké shody či rozdíly by bylo možné očekávat?
5. Ve výzkumu nebyl brán ohled na věk učitelů, u nichž se probandí učili německému jazyku. Lze předpokládat, že se současní absolventi pedagogických fakult věnují nácviu komunikačních strategií jinak než jejich starší kolegové? Mohl by se habilitant blíže vyjádřit k problematice stávající přípravy budoucích učitelů a k požadavkům na zkvalitnění jejich didakticko-metodické přípravy s ohledem na práci se strategiemi učení?

Závěr

Habilitační práce Martina Lachouta „Uplatňování komunikačních strategií při učení se cizím jazykům“ *splňuje* požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Pedagogika.

V Českých Budějovicích dne 10. 1. 2017